

Ameryka Łacińska, 1 (119) 2023
ISSN 1506-8900; e-ISSN 2081-1152

Szymon Król
Uniwersytet Warszawski
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5337-3378>
e-mail: s.krol2@student.uw.edu.pl

Boliwarianizm i antyimperializm jako narzędzia polityki zagranicznej Hugo Cháveza

Bolivarianism and Anti-Imperialism as the foreign policy instruments of Hugo Chávez

Artykuł nadesłany: 12 lutego 2023
Wersja ostateczna: 12 maja 2023
DOI: 10.7311/20811152.2023.119.02

Streszczenie: Niniejszy artykuł charakteryzuje narzędzia polityki zagranicznej Wenezueli za czasów rządów Hugo Cháveza. Ma on na celu analizę wenezuelskiej dyplomacji pod kątem myśli politycznej *chavismo*, antyimperializmu oraz boliwarianizmu. Wykorzystując analizę treści oraz studium przypadku autor twierdzi, że znaczący wpływ na wenezuelską politykę zagraniczną po 1999 roku miały myśl i program polityczny Hugo Cháveza. Artykuł rekonstruuje również główne założenia i elementy prowadzonej przez Cháveza dyplomacji.

Słowa kluczowe: Wenezuela, Hugo Chávez, *chavismo*, boliwarianizm, antyimperializm, polityka zagraniczna.

Abstract: This article describes the foreign policy instruments of Venezuela under Hugo Chávez government. It aims to analyse Venezuelan diplomacy in terms of political ideology of *chavismo*, Anti-Imperialism and Bolivarianism. Using content analysis and a case study, the author argues that Hugo Chávez's ideology and political programme had a significant impact on Venezuelan foreign policy after 1999. The article also reconstructs the main assumptions and elements of the diplomacy pursued by Chávez.

Keywords: Venezuela, Hugo Chávez, *Chavismo*, Bolivarianism, Anti-Imperialism, foreign policy.

Wstęp

Polityka zagraniczna Wenezueli po upadku dyktatury Marcosa Péreza Jiménez (1958) koncentrowała się głównie na relacjach ze Stanami Zjednoczonymi, państwami OPEC¹, wprowadzaniu neoliberalnych reform proponowanych przez Bank Światowy (BŚ) i Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW), opieraniu się na systemie *puntofijismo*, stabilnej demokracji oraz zacieśnianiu integracji regionalnej. Istotna dla prowadzenia ówczesnej polityki zagranicznej była koncentracja na koordynacji polityki naftowej. Wybór Hugo Cháveza na prezydenta kraju w 1998 roku znacząco przeorganizował wcześniej prowadzoną dyplomację.

Politykę zagraniczną prowadzoną przez Cháveza można podzielić na dwa okresy. Pierwszy okres, przed 2004 rokiem, charakteryzował się pewną statycznością, umiarkowanym antyimperializmem i pragmatyzmem. Drugi po 2004 roku, którego cechami jest radykalizm, intensyfikacja boliwarianizmu, nawiązywanie antyamerykańskich sojuszy, antyimperializm, antykapitalizm i wprowadzanie myśli *chavismo* do stosunków międzynarodowych.

Celem artykułu jest przedstawienie antyimperialistycznej polityki zagranicznej prowadzonej w Wenezueli w latach rządów Hugo Cháveza (1999-2013), zrekonstruowanie jej głównych założeń oraz analiza jej składowych. W szczególności analizie poddane zostaną elementy i powoływane inicjatywy, które wchodziły w skład polityki zagranicznej Hugo Cháveza oraz ewolucja tejże polityki. Zaprezentowane zostaną również zasady rewolucji boliwariańskiej, która miała znaczący wpływ na kształtowanie się polityki zagranicznej Wenezueli w latach 1999-2013. Przedstawione zostaną także poszczególne cechy konstytutywne latynoamerykańskiego antyimperializmu. Głównym przedmiotem badań niniejszego artykułu jest antyimperialistyczny dyskurs obecny w polityce zagranicznej Wenezueli w latach 1999-2013 oraz to, w jaki sposób wpłynął on na dyplomację tego państwa.

W artykule zostanie podjęta również próba odpowiedzi na następujące pytania badawcze: w jaki sposób era *chavismo* wpłynęła na kształtowanie

¹ OPEC – Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową powstała w 1960 roku. Założona została w celu wpływania na ceny ropy naftowej na rynkach światowych. Członkami organizacji jest 13 państw m.in. Wenezuela, posiadająca największe złoża ropy naftowej na świecie. Źródło: (2022) [pobrano z lokalizacji] https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

się wenezuelskiego antyimperializmu?, jak rewolucja boliwariańska oddziaływała na politykę zagraniczną państwa?

Całość artykułu osadzona jest w jakościowej analizie treści, których przedmiotem są wydarzenia, które wpłynęły na kształtowanie się polityki zagranicznej Hugo Cháveza w latach 1999-2013. Analiza treści przeprowadzona została na podstawie tekstów, artykułów, przemówień, aktów prawnych i programów partyjnych, w których to występują założenia antyimperialistycznej polityki zagranicznej Wenezueli. Posłużyła ona również ocenie wizerunku jednostki – Hugo Cháveza (Bäcker, 2016).

Badania oparte są również na *case study* na przykładzie wybranego państwa – Wenezueli. Ujednolicone są one też poprzez śledzenie procesu i narracji wyjaśniającej (Gerring, 2004). Celem analizy przypadku jest wykazanie, dlaczego antyimperialistyczne działania Hugo Cháveza zostały podjęte oraz, w jaki sposób zostały wprowadzone. Badania te również skupiają się na analizie skutków prowadzonej polityki na wenezuelską dyplomację (Mielcarrek, 2014). Pomocnym w badaniu, z punktu widzenia *case study*, będzie analiza treści oraz zebrane dane, dokumenty oraz artykuły.

Analiza treści wykorzystana jest do oceny jednostki – Hugo Cháveza oraz do analizy przekazów, które w tym artykule dotyczą antyimperialistycznej polityki zagranicznej. Celem tej analizy jest wyodrębnienie i zrozumienie kluczowych kwestii podejmowanych w wenezuelskiej dyplomacji. W poniższym artykule autor analizuje procesy kształtujące wenezuelską politykę zagraniczną (Bäcker, 2016; Lamont, 2015).

W pierwszej części artykułu przedstawiono i wyjaśniono, czym jest antyimperializm wenezuelski, jak również zdefiniowano samo zjawisko imperializmu latynoamerykańskiego oraz antyamerykanizmu. Z kolei w drugiej części przedstawiono antyimperialną myśl polityczną *chavismo* w polityce zagranicznej Wenezueli. W ostatniej, trzeciej części wyodrębniono przejawy antyimperializmu wenezuelskiego oraz jego wpływ na całość dyplomacji państwa. Artykuł kończą wnioski z przeprowadzonej analizy.

Antyimperializm wenezuelski

Antyimperializm w Wenezueli jest zjawiskiem niejednorodnym. Jego początków możemy doszukiwać się jeszcze w XIX wieku, kiedy Wenezuela uzyskała niepodległość, a Simón Bolívar przeciwstawiał się hiszpańskiemu kolonializmowi. Antyimperializm wenezuelski narodził się i dojrzewał w czasie

wojen o niepodległość. Ewoluuwał przez cały XIX wiek, kiedy nowe państwo przeciwstawiało się wpływom mocarstw europejskich i wreszcie osiągnął swój szczyt w XX i XXI wieku wraz z napływem kapitału amerykańskiego (Mandrillo, 2012). Definiować go można jako sprzeciw jednego państwa wobec imperializmu drugiego państwa. Najczęściej to słabsze i mniejsze państwo jest „ofiara” (realną lub domniemaną) większego imperialistycznego państwa (Sajna, 2019). Imperialista nigdy nie jest traktowany jako przyjaciel, lecz jako wróg odpowiedzialny za porażki i problemy kraju, który stał się ofiarą imperialistycznych działań (Sajna, 2019). Imperialistycznym wrogiem Wenezueli są Stany Zjednoczone Ameryki.

Na południe od znajdującej się w Meksyku rzeki Río Grande, państwa Ameryki Łacińskiej uznają antyimperializm za istotną część ich polityki oraz przeciwstawianie się byłemu kolonialnemu systemowi. To koncepcja ponadnarodowości i panamerykanizmu utworzyła antyimperialną ideologię w regionie Latynoameryki (Gobat, 2013).

W Ameryce Łacińskiej antyimperializm jest ideologią, która reprezentowana może być nie tylko przez polityków, ale również i działaczy społecznych czy zwykłych obywateli. Jednak najczęściej to politycy są głównymi nośnikami tej ideologii (Cholewińska, 2015). Są oni najczęściej charakteryzowani jako populiści. Szczególnie widać tutaj więź pomiędzy antyimperializmem, a elementem latynoamerykańskiej kultury politycznej - *caudillismo*². Antyimperializm może być łączony zarówno z prawicą, jak i lewicą. Jednak w przypadku Ameryki Łacińskiej częściej związany jest z ruchami lewicującymi.

Antyimperializm wenezuelski można zaliczyć do radykalnego populizmu „nowej lewicy” latynoamerykańskiej, który jest w stanie krytycznie wpłynąć na interesy ekonomiczne i polityczne Stanów Zjednoczonych w tym regionie. Antyimperialistyczny, antyamerykański, nacjonalistyczny i antyglobalistyczny lewicowy populizm Hugo Cháveza jest bardziej fundamentalistyczny w swych działaniach i retoryce niż ten wcześniej znany (Soto, 2007). Współczesna lewica latynoamerykańska jest bardziej antyimperialistyczna niż lewica lat 50. i 60. (McPherson *et al.*, 2007).

Próba charakteryzacji antyimperializmu wenezuelskiego wymaga również scharakteryzowania terminu imperializmu, który dla badań nad

² *Caudillismo* – rozumiany jest jako rządy silnego przywódcy, często populisty. Jest również formą sprawowania nieograniczonej władzy przez przywódców latynoamerykańskich – *caudillos*. H.M. Hamill, *Caudillos. Dictators in Spanish America*, Norman 1992.

populizmem i antyimperializmem jest niezbędny. Sam imperializm podobnie jak antyimperializm może przyjmować różną formę. W szerokim ujęciu imperializm jest polityką rozszerzania wpływów poza granicami państwa. Terminu tego można używać do opisu pewnego systemu dominacji politycznej i ekonomicznej. Teoretycy realistyczni postrzegają imperializm jako zjawisko czysto polityczne, upatrując w nim przejawu dążenia państwa do władzy i przewagi strategicznej na drodze ekspansji (Heywood, 2010). Imperializm w Ameryce Łacińskiej ma nie tylko polityczny i ekonomiczny wymiar. Może być również kulturowy – jako pewna forma kulturowego eksportu, która często miała na celu zastąpienie praktyk kulturowych kolonizowanego czy uciskanego narodu praktykami imperialnej władzy. W samym regionie łączy się również zjawisko imperializmu z kapitalizmem, często narzucanym przez zachodnie mocarstwa (Quijano, 1976). W Latynoameryce mocarstwem, które stosowało i stosuje imperialne praktyki są m.in. Stany Zjednoczone. W latynoamerykańskim dyskursie bardzo ważna jest solidarność międzynarodowa w walce z imperializmem. Stąd też podejmowane działania na arenie międzynarodowej, mające na celu budowę tożsamości i suwerenności Ameryki Łacińskiej oraz zjednoczenie społeczeństwa przeciwko Stanom Zjednoczonym.

Z antyimperializmem wenezuelskim doby Hugo Cháveza, ściśle związać możemy termin antyamerykanizm. Stał się on instrumentem prowadzenia polityki zagranicznej Wenezueli po 1998 roku. Antyamerykanizm podobnie jak antyimperializm jest niejednorodny i trudny do jednoznacznego zdefiniowania. Z jednej strony negatywne podejście i wszelka krytyka Stanów Zjednoczonych odzwierciedlają to zjawisko. Z drugiej natomiast uważa się, że antyamerykanizm jest populistyczny, emocjonalny, nieuzasadniony i stronniczy. W niektórych przypadkach również irracjonalny. W skrajnych okolicznościach postrzegać go można jako głęboko zakorzenioną nienawiść do Stanów Zjednoczonych, która może prowadzić do agresywnych działań na arenie międzynarodowej. Badacze zauważają, że ma on co najmniej cztery warianty: zorientowany na problem, ideologiczny, instrumentalny i rewolucyjny (Forsberg, 2009). Zjawisko antyamerykanizmu było również próbą odpowiedzi regionu i sprzeciwu wobec forsowania przez Stany Zjednoczone demokracji neoliberalnej (de Galíndez, 1955). Elita polityczna w Wenezueli dla szerzenia antyamerykanizmu manipulowała wrogością do Stanów Zjednoczonych. Światowe mocarstwo chcąc przeciwstawić się antyamerykanizmowi, oskarżały m.in. Hugo Cháveza, o szerzenie „fałszywego populizmu” uderzającego w ich kraj (McPherson *et al.*, 2007).

Antyamerykański rząd Cháveza przejmował kontrolę nad zasobami państwowymi, tak aby zagrozić interesom Stanów Zjednoczonych w regionie Ameryki Łacińskiej. Nieudany zamach stanu z 2002 roku i płynące ze strony Cháveza oskarżenia wobec Stanów Zjednoczonych jeszcze bardziej radykalizowały jego podejście do tego światowego mocarstwa. Od 2004 roku Chávez starał się na wszystkich płaszczyznach, do minimum zmniejszyć zależność od Stanów Zjednoczonych. Wtedy też podejmowano próby intensyfikacji relacji z państwami takimi, jak Kuba czy Iran. Wenezuela chciała promować i rozwijać relacje w multilateralnym świecie oraz skłaniała się ku państwom antykapitalistycznym i antyimperialistycznym, w szczególności antyamerykańskim (Romero *et al.*, 2016).

Antyamerykanizm może być postrzegany jako nowoczesna forma nacjonalizmu. Nabral on znaczenia zwłaszcza w okresie kształtowania się na arenie międzynarodowej teorii marksistowskiej oraz z rozwojem partii komunistycznych, socjalistycznych oraz nacjonalistycznych. Łączyło się to również z wewnętrznymi ruchami partyzanckimi czy internacjonalistycznymi (Grandin, 2006).

Z antyimperializmem połączyć możemy również *chavismo*. Może być ono rozumiane dwojako. Po pierwsze terminem tym nazywa się okres rządów Hugo Cháveza w Wenezueli w latach 1999-2013. Po drugie może on mieć szersze znaczenie. Samo *chavismo* może być uznawane za lewicową ideologię czy myśl polityczną, stworzoną właśnie przez Hugo Cháveza. Na ideologię tę składa się myśl socjalistyczna, demokracja patrycypacyjna, boliwarianizm oraz antyimperializm.

Antyimperialna myśl polityczna *chavismo* w polityce zagranicznej

Główną myślą polityczną Hugo Cháveza były antyimperializm, boliwarianizm, realizowane poprzez rewolucję boliwariańską i jej misję, oraz „socjalizm XXI wieku”. Ich realizacja w znaczący sposób odmieniła wizję polityki zagranicznej Wenezueli i jej kształt.

Idea „socjalizmu XXI wieku” została zapożyczona przez Cháveza z koncepcji politycznej niemieckiego politologa Heinza Dietricha, który ukuł ten termin. Sam Dietrich był doradcą Hugo Cháveza i uważał, że ani kapitalizm, ani komunizm nie były w stanie rozwiązać najważniejszych problemów ludzkości (Rudowski, 2017).

Kreowaniu antyimperialistycznej ideologii Hugo Cháveza towarzyszą trzy okresy, na które można podzielić ewolucję jego myśli politycznej: pierwszy, czasy jego młodości, drugi, okres dojrzałości w którym Chávez zdobywał doświadczenie wojskowe i polityczne, trzeci dojście do władzy i czasy prezydentury 1999-2013 (Barcik, 2017).

Realizowaniu i wprowadzaniu w praktykę myśli *chavismo* pomóc miała rewolucja boliwariańska i jej narzędzia, czyli misje (*misiones*). Ta rewolucja miała być nową jakością oraz nowym programem w życiu politycznym Wenezueli. Opiera się ona na dwóch filarach: antyamerykanizmie połączonym z antyimperializmem i współpracy z każdym wrogiem Stanów Zjednoczonych w polityce zagranicznej oraz na procesie reform wewnętrznych budujących „socjalizm XXI wieku” (Barcik, 2017; Rudowski, 2017). Chávez sięgał w swej myśli politycznej do tradycji populistycznego *caudillismo* (Banko, 1996).

Boliwarianizm jest ruchem antyoligarchicznym, antykolonialnym, antyneokolonialnym, antykapitalistycznym i co najważniejsze antyimperialistycznym. Oznacza on również niezależność polityczną i gospodarczą, demokrację obywatelską, dążenie do samowystarczalności gospodarczej, wychowanie w duchu patriotyzmu, równy dostęp wszystkich obywateli do zysków płynących z ropy naftowej oraz wykorzenianie korupcji (Gawrycki, 2008).

W polityce wewnętrznej rewolucja boliwariańska posiadała swoje narzędzia, dzięki którym mogła być wprowadzana w życie. Narzędziami tymi były misje boliwariańskie (*Las Misiones Bolivarianas*) (Rudowski, 2017). Natomiast w polityce zagranicznej Wenezueli, rewolucja boliwariańska była najbardziej zaawansowanym programem antyimperialistycznym. Miała się opierać głównie na mobilizacji społeczeństwa wenezuelskiego przeciwko Stanom Zjednoczonym. Dążyła również do tego, aby utworzyć antyimperialistyczną unię narodów Ameryki Łacińskiej. W sferze międzynarodowej integrowała społeczeństwa i dążyła do zmiany międzynarodowych stosunków władzy. Jednakże całość rewolucji zdominowana jest nie przez działalność społeczeństwa, a poprzez dominację państwa i prezydenta w kontrhegemonicznych stosunkach międzynarodowych (Ramírez, 2005).

10 stycznia 2007 roku, Hugo Chávez objął po raz kolejny urząd prezydenta. Oficjalnie wtedy rozpoczął budowę „socjalizmu XXI wieku” głosząc hasło „ojczyzna, socjalizm lub śmierć!” (Gawrycki, 2008). Socjalizm XXI wieku oparty jest na lansowanej przez Cháveza idei budowy społeczeństwa nowego typu, opartego na wzorcach boliwariańskich. W myśli tej chodzi

głównie o niepodległość, antyimperializm, liberalizm i budowę wspólnoty kulturowej z państwami Ameryki Łacińskiej. Termin ten został wpisany w oficjalną ideologię *chavismo*. Główną rolę w budowie społeczeństwa socjalizmu XXI wieku posiadają masy ludowe, które tworzą nową rzeczywistość i nowy ład. Zauważyć również można, że pojęcie socjalizmu XXI wieku, ściśle wiąże się populizmem latynoamerykańskim oraz założeniami ideologii antyimperialistycznej (Maya, 2018).

Hugo Chávez utrzymywał bliskie stosunki polityczne i relacje międzynarodowe z państwami, które były bliskie jego ideologii, a tym samym popierały jego myśl polityczną. Najpoważniej traktował państwa, które tak jak on, przejawiały antyimperialistyczną, w szczególności antyamerykańską, myśl w kształtowaniu swojej polityki zagranicznej. Stąd też rozwój bilateralnych relacji z Rosją, Boliwią, Nikaraguą, Iranem czy Kubą. W stosunkach z Chinami relacje początkowo były poprawne i mało intensywne, w późniejszym okresie, w drugiej dekadzie XXI wieku, zintensyfikowały się nabierając głównie gospodarczego charakteru. Jednak podobieństwa ideologiczne Pekinu i Caracas spowodowały, szybszą, wspólną współpracę międzynarodową.

Państwa, które nie wchodziły w kanon jego ideologii były przez niego marginalizowane, a często uznawane za wrogie. Sytuacja ta miała miejsce w relacjach z Unią Europejską, Argentyną czy Kolumbią (najbliższym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych w regionie Ameryki Łacińskiej).

Przejawy antyimperializmu w polityce zagranicznej Wenezueli

Antyimperializm odgrywa istotną rolę w polityce zagranicznej Wenezueli oraz jej myśli politycznej. W znaczącym stopniu spowodował dywersyfikację w myśli politycznej *chavismo* i jej polityce zagranicznej. Chávez szukając nowych, antyimperialnych przyjaciół i sojuszników, dywersyfikował swoje stosunki bilateralne i multilateralne.

Wizja Wenezueli Hugo Cháveza była nad wyraz utopijna i przede wszystkim populistyczna. Oparł on swoją Wenezuelę na demagogii, populizmie, antyimperializmie i mesjanizmie realizując założenia rewolucji boliwariańskiej. Antyimperializm był wymierzony nie tylko w imperialne i kolonialne zapędy Stanów Zjednoczonych, ale również w kapitalizm i oligarchię. Większość działań w państwie była napędzana nie tylko poprzez antyimperializm, ale także poprzez napędzanie go przez siły wojskowe. Antyimperializm w państwie, za czasów *chavismo* przyniósł nadzieje klasom ludowym na

zmianę w zakresie redystrybucji dóbr, prowadzenia bardziej zdecydowanej, patriotycznej, nastawionej na interes państwa polityki międzynarodowej czy powstaniu nowych mechanizmów politycznych.

Podejście prezydenta Cháveza do państwa oraz skupienie się na antyimperializmie w polityce wewnętrznej i zagranicznej spowodowały, że Wenezuela jawi się jako neoautorytarne państwo (Hellinger *et al.*, 2017). Ta sama wizja skłoniła Wenezuelę do poszukiwania sojuszy wśród państw antyimperialnych. Stąd Caracas znacząco zacieśniło stosunki z Hawaną. Natomiast antyimperialna wizja, spowodowała napięcie stosunków z Kolumbią, która uznawana była przez wenezuelskiego prezydenta, za najbliższego sojusznika Stanów Zjednoczonych, oraz narzędzie Białego Domu do destabilizacji w regionie.

W polityce zagranicznej w dużej mierze chodziło mu o całkowitą niepodległość polityczną i gospodarczą oraz suwerenność wobec imperiów. Przedstawiciele *chavismo* nazywani są antyimperialistami. „Być chawistą to być antyimperialistą” (Ferrer, 2015). Państwo Cháveza było w stałej, nieustannej walce z konkretnymi przejawami imperializmu, jawiło się jako obrońca regionu przed imperialistycznymi Stanami Zjednoczonymi.

Hugo Chávez w ten sposób usprawiedliwiał i legitymizował swoje antyimperialne wizje i prowadzoną politykę zagraniczną. Większość działań w polityce wewnętrznej i zewnętrznej o charakterze antyimperialnym były usprawiedliwiane wizją pokoju, stabilności i sprawiedliwości społecznej w państwie. Uważał on również, że to jego kraj jest głównym punktem dla walki moralnej i duchowej ze złem hegemonii Stanów Zjednoczonych. W swojej myśli przywoływał również wielokrotnie Simóna Bolívara i jego antyimperialne poglądy, które wybrzmiały w liście z Guayaquil, napisanym przez niego do pułkownika Patricio Campbella - „Stany Zjednoczone wydają się być wyznaczone przez opatrność do nękania Ameryki Łacińskiej nie-szczęściami, w imię złudnej wolności” (Jefe de Estado, 2020). Przez Hugo Cháveza, później jego następcę, Nicolása Maduro, list ten jest uznawany za proroczą antyimperialistyczną proklamację wszech czasów oraz ostrzeżeniem ze strony *libertadora* przed zagrożeniem płynącym z północnoamerykańskiego imperium i zagrożeniem dla jedności Ameryki Łacińskiej. Myśl Simóna Bolívara nadała bieg dla myśli *chavismo* wobec Stanów Zjednoczonych i wizji prowadzenia polityki zagranicznej i nowoczesnego, antyimperialnego, i niezależnego państwa.

Antyimperializm ma również jeszcze inne znaczenia dla wenezuelskiej polityki zagranicznej. Wobec przeciwstawienia się imperializmowi, Chávez chciał utworzenia ogólnoamerykańskiej i ogólnoswiatowej koalicji przeciwko Stanom Zjednoczonym i organizacjom międzynarodowym, takim jak Bank Światowy czy Międzynarodowy Fundusz Walutowy, które uznawane są przez prezydenta Chaveza za przykład imperialistycznych i neoliberalnych organizacji, kontrolowanych przez Zachód. W celu budowania tejże koalicji, powoływano szereg alternatyw dla przeciwstawienia się światowemu porządkowi (Gawrycki, 2017).

Jednym z pierwszych przejawów wprowadzania antyimperializmu do polityki zagranicznej Wenezueli było powołanie 14 grudnia 2004 roku nowej organizacji międzynarodowej – Boliwariańskiej Alternatywy dla Ameryki Łacińskiej i Karaibów (ALBA – Alternativa Bolivariana para América Latina y Caribe). Ma ona na celu zjednoczenie państw latynoamerykańskich w myśl antyimperializmu i rewolucji boliwariańskiej. Jest również boliwariańską odpowiedzią dla imperialistycznej, w mniemaniu Cháveza, Strefy Wolnego Handlu Ameryk (ALCA/FTAA – Área de Libre Comercio de Américas) lansowanej przez Waszyngton (Dembicz *et. al.*, 2022).

Na samo zainicjowanie tego ideologicznego projektu miała duży wpływ geopolityka Wenezueli oraz całego regionu. Jasnym jest, że ALBA jest sprzeciwem dla inicjatyw Stanów Zjednoczonych. Nie tylko sprzeciwem wobec ALCA, ale również i MFW, i Banku Światowego. W teorii ALBA była punktem zwrotnym w historii współpracy regionalnej w regionie Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Powstanie miało wyraźne cele nie tylko integracyjne, ale również i chciano przewyciężyć tradycyjny wzorzec integracyjny oparty wyłącznie na handlu. W dyskursie ALBA handel miał opierać się na szeroko zakrojonej współpracy a nie konkurencji (Bilotta, 2018).

ALBA miała być również boliwariańską odpowiedzią dla istniejących inicjatyw jak Organizacja Państw Amerykańskich (OPA) czy Sistema Económico Latinoamericano (SELA). Chávez twierdził, że organizacje te nie miały już takiego znaczenia dla rozwoju Ameryki Łacińskiej, są skostniałe i prozachodnie. Stąd też pomysł powołania nowej organizacji, która byłaby prawdziwie antyimperialistyczna i prawdziwie kompleksowo zajmowałaby się problemami regionu Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Innym celem powołania ALBA była realizacja kolejnej myśli Cháveza, czyli rozwijanie relacji Południe-Południe (*Sur-Sur*).

Poprzez tę organizację, Chávez chciał zrealizować swój cel w polityce zagranicznej, jakim było umocnienie pozycji i statusu Wenezueli w regionie Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Rozwijał również w ten sposób współpracę ideologiczną z innymi lewicowymi partiami, które w swym programie i ideologii miały założenia antyimperialistyczne i antykapitalistyczne. Budował strategiczne partnerstwa z państwami, które uważały Stany Zjednoczone za neokolonialne i imperialistyczne mocarstwo, podważając tym samym rolę i pozycję północnoamerykańskiego mocarstwa w świecie (Sanjuán, 2008).

Wenezuela była również promotorem i animatorem integracji energetycznej całego regionu Ameryki Łacińskiej i Karaibów w ramach UNASUR i programu powołanego przez Hugo Cháveza – *Petroamérica* (Krzywicka, 2012). Petroameryka jest jednym z antyimperialistycznych narzędzi UNASUR do promowania boliwarianizmu i myśli *chavismo* w wenezuelskiej polityce zagranicznej. Program ten zakłada utworzenie bilateralnych i multilateralnych porozumień dotyczących wspólnej eksploatacji surowców energetycznych, finansowania przedsięwzięć, umacniania integracji regionalnej oraz wspierania badań i rozwoju. Chávez uważał, że Petroameryka pełni istotną funkcję geopolityczną i geoeconomiczną w regionie, integrując Latynoamerykę. Uważał również, że poprzez integrację energetyczną przeciwstawi się dominacji Stanów Zjednoczonych w tym sektorze i zdywersyfikuje dostawy surowców energetycznych. Petroameryka promowała różnego rodzaju negocjacje i umowy międzynarodowe (Hérendez-Barbarito, 2003). W ramach programu podpisano szereg protokołów, które ustalały wspólne wzmocnienia sektora przemysłu górniczo-energetycznego. Program *Petroamérica* miał być ściśle kompatybilny z działalnością ALBA, wspólnie tworząc inicjatywy mające na celu budowę suwerenności i pozycji Ameryki Łacińskiej i Karaibów.

W ramach Petroameryki powstało szereg innych programów mających wspierać region w energetycznym i surowcowym uniezależnianiu się od Stanów Zjednoczonych. Można wyróżnić tutaj takie inicjatywy integracyjno-antyimperialistyczne, jak: Petrosur, Petroandina, czy PetroCaribe. Wszystkie te programy miały sprzyjać budowaniu niezależności i integracji całego regionu Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Co więcej, miały być strategicznymi sojuszami między krajami w celu wzmocnienia niezależności i przekształcenia w skuteczny instrument do integracji energetycznej między narodami oraz do rozbudowy nowych form integracji gospodarczej, politycznej, społecznej i energetycznej (Mayobre, 2005: 19).

W sferze energetycznej Hugo Chávez nie poprzestał na powoływaniu samych programów i inicjatyw. Wenezuela była również zainteresowana budową globalnej organizacji krajów eksportujących ropę naftową, na podobieństwo OPEC. Inicjatywą tą miało być powołanie Organizacji Państw Południa Producentów i Eksporterów Gazu (Organización de Países Productores y Exportadores de Gas del Sur – Oppegasur). Organizacja ta jednak spotkała się z chłodnym przyjęciem przez państwa regionu, które uważały, że region nie ma aż tak wielkiego potencjału gazowego i że może ona spowodować niepotrzebne regionalne konflikty polityczne i zaburzyć jedność funkcjonowania różnych bilateralnych umów gazowych oraz umów na budowę i modernizację gazociągów. Jedynie Ekwador i Boliwia pozytywnie odniosły się do pomysłu powołania Oppegasur.

Innym instrumentem rewolucji boliwariańskiej był Bank Południa (Banco del Sur, BancoSur). Miał on być antyimperialistyczną i antyneoliberalną instytucją finansową. Koncepcja powołania Banku Południa po raz pierwszy została podniesiona przez Hugo Cháveza już w trakcie jego pierwszej kampanii prezydenckiej w 1998 roku. Ostatecznie instytucja ta została powołana do życia w 2007 roku. Chávez zapowiedział, że już rok później zaczęną płynąć pieniądze, czyli finansowe wsparcie w formie pożyczek.

Instytucja ta stanowiła ważny element w regionalnej architekturze finansowej. Była istotnym elementem realizacji rewolucji boliwariańskiej i planu Hugo Cháveza na budowę zjednoczonej i niezależnej Ameryki Łacińskiej. Wyobrażano sobie, że Bank Południa będzie nie tylko regionalnym funduszem walutowym, ale również wprowadzi wspólną walutę, regionalną sieć państwowych banków, regionalne giełdy, regionalny parlament oraz fundusz społeczny. BancoSur w początkowej fazie swojego powstawania kojarzony był z mechanizmem gromadzenia rezerw finansowych Ameryki Południowej w celu zapewnienia nie tylko wsparcia w sytuacjach kryzysowych, ale również w celu budowy niezależności finansowej regionu. Inicjatywa ta miała być nie tylko przeciwwagą do Stanów Zjednoczonych, ale również i imperialistycznych organizacji finansowych. Idea powstania Banco del Sur i w jego ramach funduszu walutowego zmniejszałaby zależność regionu od MFW i warunków przez niego narzucanych. Członkowie ALBA, którzy byli zrzeszeni również w Banku Południa (m.in. Kuba, Boliwia, Ekwador, Nikaragua) najgłośniej podnosili kwestię odcięcia się od MFW i utworzenia niezależnego funduszu w regionie (McElhinny, 2007). Bank Południa jest ważnym

elementem tworzenia alternatywnego do neoliberalnego modelu rozwoju społeczno-gospodarczego (Gawrycki, 2008).

Poprzez powołanie do życia Banku Południa, Ameryka Południowa toruje sobie drogę jako podmiot z własną tożsamością, który wychodzi poza przestarzałe schematy i mechanizmy ekonomicznej integracji i zmierza ku integracji i synchronizacji politycznej. Samo powołanie Banco del Sur spowodowało ożywienie niektórych idei integracyjnych i rozwojowych w regionie, które wcześniej zostały uśpione przez hegemonię wolnego handlu i Stanów Zjednoczonych. Państwa takie, jak Ekwador i Wenezuela, bliskie sobie ideologicznie w okresie powstawania Banku Południa, kwestionowały założenia starego programu rozwoju wnosząc do debaty politycznej nowe inicjatywy i deklarację pogłębiania integracji. Środkiem do osiągnięcia tego celu miał być Bank Południa (Rosales, 2013).

Przejawem antyimperializmu w polityce zagranicznej Hugo Cháveza jest również wojna medialna. Nie dotyczy ona tylko wewnętrznego sporu w Wenezueli. Kształtowała ona również politykę zagraniczną okresu rządów *chavismo*. Chávez przystąpił do budowy ogólnoamerykańskiej, antyimperialistycznej i propagandowej stacji TeleSur (La Nueva Televisión del Sur), nadając zewnętrzny wymiar wenezuelskiej wojny medialnej (Fijałkowska, 2012). TeleSur miała być alternatywą dla amerykańskich koncernów nadających w Ameryce Łacińskiej, w szczególności wobec CNN, Fox News, ESPN i BBC. TeleSur jest również formą budowy integracji regionalnej przez Cháveza nie tylko poprzez politykę energetyczną czy ekonomiczną, ale także poprzez stosunki kulturalne. Stacja ta rozumiana jest jako „okno dla narodów Ameryki Łacińskiej” (Maihold, 2008: 184). Telewizja miała również cel propagandowy i ideologiczny. Dzięki możliwości nadawania w Ameryce Łacińskiej, Chávez mógł rozprzestrzeniać swoją antyimperialistyczną ideologię i rewolucję boliwariańską w każdym domu. Umożliwiało mu to propagowanie socjalizmu XXI wieku oraz boliwarianizmu. Dzięki koncesjom na nadawanie w krajach członkowskich ALBA, zyskiwał zwolenników wśród społeczeństwa tych państw.

TeleSur przeciwstawiała się również hegemonii Stanów Zjednoczonych w kwestiach komunikacyjnych i informacyjnych. Kapitał w stacji posiadała Wenezuela, Argentyna, Urugwaj, Kuba, Ekwador, Boliwia i Nikaragua. Lewicowe rządy były szeroko zainteresowane rozbudowywaniem i finansowaniem TeleSur. Telewizja ta zorganizowana jest jako wielopaństwowa firma. Nie ma wątpliwości, że projekt ten jest projektem politycznym.

Polityka zagraniczna Wenezueli po przejściu władzy przez Hugo Cháveza i wprowadzeniu *chavismo* diametralnie się zmieniła. Okres rządów Cháveza nieodwracalnie zmienił wizję wenezuelskiej polityki zagranicznej jak i wewnętrzne funkcjonowanie kraju. Chávez wykorzystywał populizm, boliwarianizm, antyimperializm, *chavismo* i socjalizm XXI wieku do prowadzenia własnej polityki zagranicznej. Udawało mu się, poprzez petrodyplomację, zainaugurować kilka mniej lub bardziej znaczących inicjatyw o charakterze regionalnym – ALBA, TeleSur, Bank Południa, PetroCaribe czy Petroameryka. W odróżnieniu od swojego idola Simóna Bolívara, Chávez nie chciał do końca integracji regionu. Antyimperializm mógł mu pomóc w zdobyciu ideowego panowania nad narodami Ameryki Łacińskiej. Realizując swoją wizję antyimperialnej polityki zagranicznej odwiedzał część państw, które przejawiały podobne zainteresowania. Stąd też rozwijanie stosunków z Boliwią Evo Moralesa, Kubą Fidela Castro, Ekwadorem Rafaela Correi, Nikaraguą Daniela Ortegi czy Iranem Mahmouda Ahmadinejada (Gawrycki, 2017).

Jednak plan Cháveza w wielu jego aspektach był nad wyraz utopijny. Wiele z *misiones* nie odniosły sukcesu, ALBA nie była znaczącą organizacją w stosunkach międzynarodowych, a założenia Petroameryki upadły zanim zdążyły się całkowicie rozwinąć. Udało mu się co prawda wprowadzić rozwój i dostatek nie tylko w kraju, ale i części regionu Ameryki Łacińskiej i Karaibów, jednak rozwój ten trwał tak długo, jak długo płynęły do Wenezueli pieniądze z ropy naftowej. Do niewątpliwych sukcesów antyimperialistycznej polityki zagranicznej ery *chavismo* zaliczyć można utworzenie antyamerykańskiego frontu, który nie raz powodował problemy w Waszyngtonie. Ponadto wyniósł on problemy najniższych klas społecznych w Wenezueli i poprawił ich byt. Spowodował stopniowe przywracanie równości i praw dla rdzennej ludności w kraju. A także dał impuls dla rozwoju lewicowej fali rządów w regionie *pink tide*.

Wnioski

Wygrane w 1998 roku przez Hugo Cháveza wybory prezydenckie i przejście władzy w 1999 roku całkowicie zmieniło wygląd i specyfikę polityki zagranicznej Wenezueli. Lewicowe i antyimperialne poglądy nowego prezydenta wpłynęły na kształt prowadzonej przez jego kraj dyplomacji. Tendencje antyimperialistyczne od 1999 roku zdominowały wenezuelską scenę

polityczną przejawiając się w każdej dziedzinie życia, prowadzeniu polityki zagranicznej, dobieraniu sojuszników czy realizacji reform wewnętrznych (*misiones*). Ideologia antyimperialistyczna wpłynęła na rozwój relacji z Chinami, Rosją, Iranem, Indiami, Białorusią i lewicowymi państwami regionu (Boliwią, Nikaraguą, Kubą, Ekwadorem). Relacje z tymi państwami łączył jeden wspólny mianownik – niechęć do Stanów Zjednoczonych, imperializmu i Zachodu.

Można zatem stwierdzić, że era *chavismo* znacząco wpłynęła na kształtowanie się wenezuelskiej polityki zagranicznej w latach 1999-2013. Co więcej antyimperialistyczne postulaty w prowadzeniu polityki zagranicznej nie zdezaktualizowały się po śmierci Cháveza w 2013 roku, są obecne i realizowane po dziś dzień przez jego następcę Nicolása Maduro.

Analizowane treści jednoznacznie wykazują, że boliwarianizm i antyimperializm były znaczącymi, jeśli nie dominującymi, narzędziami w prowadzeniu wenezuelskiej polityki zagranicznej. Antyimperialistyczna polityka ze znaczącym skutkiem na nią wpłynęła. Również rewolucja boliwariańska promowana przez Hugo Cháveza odcisnęła istotne piętno na wenezuelskiej dyplomacji. Mimo faktu, że niektóre powołane inicjatywy nie przetrwały próby czasu i zmian politycznych świadczą jednak o silnym wpływie boliwarianizmu i myśli *chavismo*.

Nadmienić również trzeba, że wpływ gospodarczy Stanów Zjednoczonych na Amerykę Łacińską nadal jest problemem. Polityka amerykańska, w tym nakładane sankcje ekonomiczne na Wenezuelę, wciąż wpływają na sytuację polityczną i gospodarczą. Jest to znaczące wyzwanie dla rządu Maduro w realizacji celów antyimperialistycznych. Narzędzia i sposoby prowadzenia polityki zagranicznej przez Cháveza są kontynuowane, aczkolwiek trzeba pamiętać, że ich istota i funkcje ewoluowały wielokrotnie w czasie i zmieniły uwarunkowania międzynarodowe i politykę zagraniczną Wenezueli.

Bibliografia

- Bäcker, R. Gajda, J. Kasproicz, D. (2016). *Metodologia badań politologicznych*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych.
- Banko, C. (1996). *Las luchas federalistas en Venezuela*. Caracas.
- Barcik, K. (2017). *Polityczne, społeczne i ekonomiczne aspekty przywództwa i myśli politycznej Hugo Cháveza*. Kraków.
- Bilotta, N. (2018). The Legacy of Post-Neoliberal Integration in South America: The Cases of ALBA and UNASUR. *Istituto Affari Internazionali*, ss. 1-19.
- Cholewińska, K. (2015). Antyimperializm w polityce zagranicznej państw latynoamerykańskich – między retoryką a praktyką. W: M. Lisińska, B. Beliavska (ed.), *Ameryka Łacińska w stosunkach międzynarodowych* (ss. 55-72). Kraków: Koło Studentów Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- De Galíndez, J. (1955). Anti-American sentiment in Latin America. *Journal of International Affairs*, 1, ss. 24-32.
- Dembicz, K., Rudowski, T. (2022). Cuba in the Caribbean: Post-Cotonou scenarios. W: S. Gratius, R.P. Azopardo (ed.), *Cuba and the European Union Interregional Cooperation and Global Insertion* (ss. 37-67). Barcelona.
- Ferrer, M. (2015). *Chavismo es antiimperialismo*, [pobrano z lokalizacji] <https://www.telesurtv.net/bloggers/Chavismo-es-antiimperialismo-20150306-0003.html>
- Fijałkowska, A. (2012). Telesur – integracja czy indoktrynacja? W: K. Krzywicka (ed.), *Dwieście lat niepodległości państw Ameryki Łacińskiej. Perspektywa historyczna i wyzwania współczesności* (ss. 91-109). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Forsberg, T. (2009). Anti-Americanism. What Is It, and How Can We Study and Explain it?. *Cooperation and Conflict*, 4, ss. 443-454.
- Gawrycki, M.F. (2008). *Wenezuela i rewolucja (boliwariańska) w Ameryce Łacińskiej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Gawrycki, M.F. (2017). *Między autonomią a zależnością. Polityka zagraniczna państw Ameryki Łacińskiej i Karaibów – studium przypadków*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Gerring, J. (2004). What is a Case Study and What Is it Good For? *The American Political Science Review*, 2, ss. 341-354.
- Gobat, M. (2013). The Invention of Latin America: A Transnational History of Anti-Imperialism, Democracy, and Race. *American Historical Review*, ss. 1345-1375.
- Grandin, G. (2006). Your Americanism and Mine: Americanism and Anti-Americanism in the Americas. *The American Historical Review*, 4, ss. 1042-1066.

- Hellinger, D., Spanakos, A.P. (2017). The Legacy of Hugo Chávez. *Latin American Perspectives*, 1, ss. 4-16.
- Hérendez-Barbarito, L. (2003). *Petroamérica y la integración energética de América Latina y El Caribe*. Caracas.
- Heywood, A. (2010). *Politologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jefe de Estado*, (2020). [pobrano z lokalizacji] <http://www.minec.gob.ve/jefe-de-estado-hace-191-anos-bolivar-alerto-sobre-la-amenaza-que-representa-el-imperio-de-ee-uu-para-el-mundo/>.
- Krzywicka, K. (2012). ALBA i nowa geopolityka Wenezueli – między ideologią i pragmatyzmem. *International Relations*, 2, ss. 251-273.
- Lamont, Ch. (2015). *Research Methods in International Relations*. Londyn.
- Maihold, G. (2008). TeleSUR: la creación televisiva de „lo latinoamericano”. *Iberoamericana*, 29, ss. 183-188.
- Mandrillo, C. (2012) Antiimperialismo, tecnología y petróleo en la novela venezolana. *Revista Venezolana de Información, Tecnología y Conocimiento*, 9, ss. 51-59.
- Maya, M.L. (2018). Populism, 21st-century socialism and corruption in Venezuela. *Thesis Eleven*, 149, ss. 67-83.
- Mayobre, E. (2005). La propuesta Petroamérica y la Integración Energética de América Latina y El Caribe. *Instituto Latinoamericano de Investigaciones Sociales*.
- McElhinny, V. (2007). Bank of the South, *Bank Information Center*.
- McPherson, A. Krastev, I. (2007). *The Anti-American Century*, Nowy Jork.
- Mielcarek, P. (2014). Metoda case study w rozwoju teorii naukowych. *Organizacja i kierowanie*, 1, ss. 105-117.
- Quijano, A. (1976). Imperialism and the Working Class in Latin America. *Latin American Perspectives*, 3, ss. 15-18.
- Ramírez, C.V. (2005). Venezuela's Bolivarian Revolution: Who Are the Chavistas? *Latin American Perspectives*, 3, ss. 79-97.
- Romero, C.A. Mijares, V.M. (2016). From Chávez to Maduro: Continuity and Change in Venezuelan Foreign Policy. *Contexto Internacional*, 1, ss. 165-201.
- Rosales, A. Furio, V.J. (2013). The Banco del Sur and the Return to Development. *Latin American Perspectives*, 5, ss. 27-43.
- Rudowski, T. (2017). *Modele rozwoju w Ameryce Łacińskiej: Strategie modernizacji państw*, Warszawa: Biblioteka Iberyjska.
- Sajna, R. (2019). Antyimperialistyczne dyskursy polityczno-medialne w regionach Hiszpanii i państwach Hiszpanoameryki. *Świat Idei i Polityki*, 1, ss. 409-427.

Sanjuán, A.M. (2008). América Latina y el bolivarianismo del siglo XXI. Alcances y desafíos de la política venezolana hacia la región. W: R. Lagos (ed.), *América Latina: ¿integración o fragmentación?*, Buenos Aires.

Soto, G. (2007). Remozando el nacionalismo y el antiimperialismo latinoamericano. *Revista Enfoques: Ciencia Política y Administración Pública*, 7, ss. 229-252.

Nota o Autorze

Szymon Król, magister stosunków międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Jego zainteresowania badawcze wiążą się z badaniem populizmów latynoamerykańskich oraz europejskich, historią i polityką krajów Ameryki Łacińskiej, politykami równościowymi Unii Europejskiej oraz zjawiskiem neokolonializmu i antyimperializmu. E-mail: s.krol2@student.uw.edu.pl,